

Fogunk-e olvasni a XXI. században? Az olvasás jövője

A Jel–Kép c. folyóirat tavalyi 3. számában nagyon érdekes tanulmány jelent meg a tizenéves korosztály példakép- és értékválasztásairól. A példaképeket csoportosító táblázatban az apa, anya, egyéb rokon, felnőtt ismerős, politikus, tudós, művész stb. mellett, azokat megelőzve találjuk a sportolókat, filmhősöket, popzenészeket. A felsorolt tizenhat kategóriában azonban hiába keressük a regényhősöket. S a tanulmány szerzője is, amikor a személyiségformáló, szocializációs forrásokat felsorolja, csak a családot, illetve a közvetlen ismeretségi kört, az iskolát (benne a kortárs csoportokat) és a tömegkommunikáció médiumait említi. Olvasmányról, könyvről nem beszél (1).

A tanulmányt olvasva az embernek az a benyomása támad, hogy a Gutenberg-galaxis már teljesen kihunyott. Castells amerikai kommunikációkutató pedig már a McLuhan-galaxis haláláról, a tömegmédia végnapjairól beszél. „Bár sokan még a Gutenberg-galaxis elmúlása felett keseregnek, a legújabb közlési eszközök megjelenése már a tipográfiát felváltó rendszernek, a televízió köre szerveződő tömegmédiának is véget vetett” – írja Varga Barbara Castellsre hivatkozva (2).

Vannak természetesen az említett felméréssel ellentétes tapasztalataink is. Néha látunk olvasó gyermekeket, s azoknak a könyvtárlátogatóknak a száma is elég népes, akik a könyvtárban könyvet keresnek. Ám a jelzések mindenképpen azt mutatják, hogy az olvasás, a könyv egyre kisebb szerepet játszik – ha még egyáltalán játszik – az emberek s főleg a fiatalok életében. „A mediális korszak – írja Kibédi Varga Áron egyik esszéjében – talán a hagyományos értelemben vett irodalom halálát jelenti. A kultúrafelfogadó közönség életmódja ugyanis radikálisan megváltozik, és ez a változás az olvasást mint társadalmi jelenséget veszélyezteti.” (3)

Ha mármost ezek után választ próbálunk adni a címben feltett kérdésre – ami, be kell vallanunk, tulajdonképpen a lehetetlennel határos, mivel nem vagyunk jövődömondók – arra tehát, hogy fogunk-e olvasni a XXI. században, pontosabban, hogy utódaink fognak-e olvasni, meg kell vizsgálnunk századfordulónk legfontosabb fejlődés- és erővonalait (trendjeit – ha divatos szóval akarnánk kifejezni).

Két tényezőre szeretném felhívni a figyelmüket. Elsőként – lévén olvasásról szó – a kommunikáció terén zajló forradalomra vagy ahogy Szecskő Tamás tanulmányában írta: földrengésre. (4) Négy „rengéshullámról” kell itt szót ejtenünk: a digitalizálás előretöréséről, a multimédia néven ismert új médiumról, az internet hihetetlenül gyors térhódításáról és arról a jelenségről, amelyet konvergencia néven emleget a szakirodalom, s amely a távközlés, tömegkommunikáció és adatátvitel egybeolvadását jelenti. (Észre kell vennünk, hogy mindezekben a fejleményekben a számítógépé a főszerep.) Mindegyikük külön-külön is jelentős hatással van – és még inkább lesz – az információszerzésre, az emberek közötti kapcsolattartásra, de így együttesen – túlzás nélkül állíthatjuk – sarkaiból fogják kiforgatni a kommuni-

káció világát. Gyökeresen meg fogják változtatni – részben már meg is változtatták – mind a személyközi, mind a csoport-, mind a tömegkommunikációt. S egyelőre alig belátható, sőt beláthatatlan következményekkel járnak majd életformánkra, életvitelünkre, világszemléletünkre, gondolkodási struktúránkra, az egész emberi kultúra fejlődésére. Ezek a változások elkerülhetetlenek, de megijednünk tőlük nem kell, nem szabad. Hiszen az eszmetörténeti, filozófiatörténeti és kommunikációtörténeti vizsgálódásokból világosan kitűnik, hogy a kommunikáció technikája mindenkor hatással volt az emberi gondolkodás alakulására. Elég, ha arra utalunk, hogyan befolyásolta Platón filozófiájának kialakulását az írásbeliségre való áttérés vagy milyen alapvető élménye volt Szent Ágostonnak a csendes olvasás.

A másik – az olvasásra ugyan közvetett módon, viszont annál károsabban ható – tényező a jóléti-fogyasztói társadalom értékstruktúrája. Hogy csak néhányat soroljunk fel napjaink legjobban medializált értékei közül: a siker, a vagyon, az önmegvalósítás, „személyiségmenedzselés”, a fogyasztói hedonizmus. Ezeknek a talmi értékeknek legfőbb terjesztői a reklámpar szolgáltatásban álló médiumok. S mellettük teljesen háttérbe szorulnak a társadalmi-közösségi értékek. A társas érintkezések, a rokoni, baráti kapcsolatok fellazulnak, s lassan elsorvadnak, nem is beszélve az olyan elavult fogalmakról, mint becsület, tisztesség, önzetlenség, empátia, hazaszeretet.

Ilyen körülmények között kellene megkeresni és megtalálni az olvasás, a könyv helyét a XXI. század emberének életében. Mi, akik könyveken nőttünk fel, s el sem tudjuk képzelni az életünket könyvek nélkül, úgy hisszük, erre szükség van. Vissza kell szerezni a könyv becsületét, ki kell jelölni a helyét a számítógépes kultúrában. Ezt a véleményünket nem a nosztalgia mondatja velünk. Három érvel is alá tudjuk támasztani.

Egyfelől figyelembe kell vennünk, milyen szerepe volt és van a mai napig a könyvnek az európai és világkultúra alakulásában. És ez a szerep megmaradt évezredekken keresztül – legfeljebb módosult, hol egy kicsit nőtt, hol egy kicsit csökkent – az információhordozók cserélődésével, a babiloni kőtábláktól a számítógépen szerkesztett kiadványokig. Úgy gondoljuk, a könyv továbbra is szereplője marad az információs, számítógépesített társadalomnak – ha másképp nem, digitalizált formában. Bár az emberiség könyvekben tárolt tudásának belátható időn belül nagyon kis hányada válik digitálisan hozzáférhetővé.

Másfelől a kommunikáció fejlődéstörténetéből tudjuk, hogy egy-egy forradalmi változás, egy-egy új eszköz megjelenése nem tette feleslegessé a már bevált kommunikációs technikákat. Mindössze az arányok változtak. Az írás nem tette feleslegessé a beszédet, a nyomtatott könyv az írást és így tovább.

Harmadik érvelünk talán még súlyosabb. Az emberiség – tudjuk – mély válságban van, s ennek csak tünetei a koszovóihoz vagy a csecsenföldihez hasonló véres események, a gazdag és szegény országok közötti szakadék mélyülése, a környezet-szennyezés, a globális felmelegedés. A válság mélyebben van, az emberi lelkekben. Lehet szappanoperákkal, bárgyú reklámszövegekkel, az internetes kalandozás, a virtuális valóság csábításaival leplezni, de kikerülni belőle csak bölcsességgel lehet. A bölcsesség pedig nem az adathalmazokban, nem a kaleidoszkóp-dobozban élénk varázsolt információmozaikokban van, hanem bölcs emberek írta könyvekben.

Ha pedig mindez igaz, akkor „csak” az a feladat, hogy szülők, nagyszülők, pedagógusok, könyvtárosok: azaz mi mindnyájan széles körű összefogással ráne-

veljük utódainkat az olvasásra, a könyv szeretetére, megbecsülésére. Többek közt azzal, hogy jó könyveket adunk a gyermekek kezébe. Mert ha ez nem sikerül, féltő, hogy az emberiség nem fog kikerülni a válságból, hanem még mélyebbre süllyed. S nemcsak az olvasás, az irodalom, hanem az egész emberi kultúra végveszélybe kerül.

Fülöp Géza

IRODALOM

1. *László Miklós*: Példa – kép: a tizenéves korosztály értékválasztásai és a média = Jel-Kép, 1999. 3. sz., 33–47. p.
2. *Varga Barbara*: Manuel Castells és a McLuhan-galaxis halála = Jel-Kép, 1999. 2. sz., 59–74. p.
3. *Kibédi Varga Áron*: Noé könyvei. Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság, 1999.
4. *Szecskő Tamás*: Földrengések a médiakutatásban. = Jel-Kép, 1998. 1. sz., 9–11. p.

Állati! – A szervezeti kultúra típusai

Függetlenül attól, hogy tudatosul-e vagy sem, minden szervezetnek megvan a szervezeti kultúrája. Rendkívül erős hatással van az egyének viselkedésére, legyen szó akár felső vezetőről vagy frissen érkezett munkatársról. Vannak ugyanis dolgok, amelyeket a szervezetben az emberek egyszerűen megtesznek vagy nem tesznek meg; és az újonnan jöttek ezt gyorsan megtanulják. Frissen kinevezett főnökök gyakran felteszik magukban, hogy megváltoztatják a kultúrát; néha sikerül is, noha sok időbe telik, de gyakran süppednek bele a már meglévőbe.

Igaz, hogy minden hasonlat sántít, ám egyben hasznos is, mert segít az embereknek a mindennapi dolgokat új színben látni, és árulkodók lehetnek nemcsak önmagukban, hanem mert a beosztottak gyakran metaforákban, azaz nem egyenesen fogalmaznak. Azért szeretem az állati hasonlatokat, mert könnyen érthetők és sokszor mulatságosak is. Gyakran teszem fel a kérdést egy-egy szervezet munkatársainak, hogy milyen állati kultúrához hasonlítanák magukat. Sokfajta választ kapok attól függően, hogy mekkora a szervezet, illetve a különböző egységek autonómiája, de gyakori az elfogultság egy bizonyos állatfajjal (vagy egyeddel) szemben.

E cikk bemutat néhány állatfajt, és megvizsgálja az általa képviselt kultúrát.

Az oroszlan-kultúra: az oroszlan vezető a maga területén, s különösebb erőfeszítés nélkül uralja azt; eszik a többiekkel amikor szükséges, pihenési idejében lazít. Az élen domináns hím áll, kizárólag egyetlen egy: jaj azoknak a hímeknek, akik a legkisebb mértékben is hatalomra törnek. Az ilyen vezetők általában a szervezeten kívül mozognak, és megpróbálják felépíteni saját szervezetüket. De a nős-

tény oroszlánoknak kimondatlanul is nagy hatalmuk van; büszkék, a legtöbb élelmet ők szerzik, felnevelik az utódokat, és befolyásolják a hím oroszlánt a döntéseiben.

A csimpánzkultúra egészen más. Az egyedek nagyon intelligensek, ugyanakkor nagyon agresszívek is, legtöbbször együttműködnek egymással, de csak ha a túlélésük forog kockán. Állandóan hatalmi harcokat vívnak egymással az elsőbbségért; gyakran a színfalak mögött. A domináns egyed ezért soha nem érezheti magát biztonságban.

A bonobók – törpe csimpánzok – alapjában különböznek nagyobb testű rokonaitól. Az evésen és alváson kívül lényegében minden idejüket szexuális tevékenységekre fordítják. Ebben kevés tabu létezik számukra. Szinte minden bonobó minden bonobóval párzik. Így nem meglepő, hogy erős a szervezeti szellem, és az sem, hogy csak megfelelő környezeti körülmények között (monopolhelyzetben) érzik jól magukat. Ezért féltő, hogy veszélyeztetett fajjá válnak.

A gorillakultúra igen kifinomult, játékos, kerüli az agressziót, az összetartozásra épít; kevés a belső konfliktus. Megjegyzendő, hogy az állat megjelenése – főleg a vezéré – meglehetősen tekintélyt parancsoló, sőt veszélyes is lehet.

A hiénakultúra nem túl kellemes. Ölnék is, ha szükséges, de leginkább a mások által elejtett zsákmányt – dögöt – kedvelik. Összetartanak, és a nőstények erős anyai ösztönnel bírnak.

A farkaskultúra némileg hasonlít az előbbire. A vezér által elfogadott egyedek falkában vadásznak. Egyedülálló farkas nemigen fordul elő, a lojalitás hosszú távra szól. Az összetartozás és a meg nem kérdőjelezett közösségi érdek miatt ezt a kultúrát a gyengébb kultúrák veszélyeztetik. A kutyák kultúrája ugyanilyen, amennyiben vadon élő egyedekről van szó, de mivel többségük háziiasított, többnyire azt teszik, amit utasításba kapnak. Ez nagyon megfelel gazdáiknak, akik ugyan gyakran megütik őket, mégis, nélkülük elkallódnának vagy visszatérnének a falkába.

A tehénkultúra meglehetősen patetikus. A bika félelmetes, de alapjában véve nyugodt lény, amíg tehenei között van. Víziói behatároltak, a kalandot nem keresi, de kész a megütközésre, ha vélt vagy valós veszély fenyegeti. A tehéneknek általában nincs szerteágazó tevékenységi köre, ráadásul még korlátozottabb potenciállal bírnak. Tejet és marhahúst állítanak elő, de halálos kór beszerzésére is hajlamosak, amely lerontja, vagy beszünteti tevékenységüket – vö.: kergemarhakór.

A tehénkultúrának és a birkakultúrának sok egyező vonása van. A vezér általában erős kos, aki szemmel tartja a rivális kosokat. De maga a vezérkos sincs tisztában azzal, merre is tart nyája, s így a pásztor könnyen irányíthatja őket. Tény, hogy vannak lehetséges riválisai, de a pásztor jól tudja, hogy egy kossal vagy kos nélkül könnyebb a nyáját irányítani. Másik jellegzetessége a birkáknak, hogy hajlamosak feltételezett veszély esetén pánikba esni (pláne, ha valós a veszély). Akár a tehének, a birkák is igen produktívak saját szintjükön, a felvett nyersanyagokat tartalmas anyaggá; birkahússá alakítják, mellékesen pedig gyapjút is előállítanak – automati-

kusan. Igaz; az utóbbi érdekében évente nyírni kell őket, az előbbiért pedig le kell ölni őket.

Noha az elefántkultúrának van néhány komoly előnye: hosszú életű (ez nem minden esetben pozitív), az állatok összetartoznak és támogatják egymást, nem lehet fellökni őket, de komoly hátulütője is van. Ha ugyanis az elefántok elveszítik ítélőképességüket, mindent letarolnak maguk körül.

A macskakultúra meglehetősen ritka. Ezek az állatok – mint tudjuk – meglehetősen önállóak; szükség esetén együttműködnek, de magukban is jól megvannak. Küzdenek, ha valaki megsérti felségterületüket, de tudják, mikor kell visszavonulniuk. Hihetetlenül rugalmasak, és nagyon kíváncsiak. Ritka, hogy domináns egyed lenne csoportjukban. A „demokráciát” azért kedvelik, mert nem szeretik a hatalomgyakorlást. A dolgaikban egyéni érdeklődés alapján döntenek. Egy esetben lojálisak: ha az anya megszülte kiscicáit, ragaszkodik hozzájuk. A szobatisztaság elsajátításán túl nehéz rájuk erőltetni bármit, amit nem akarnak. Adaptáló képességük igen jó; kiválóan alkalmazkodnak különböző klímákhoz, környezethez. Az extrém hiperaktivitást az abszolút kikapcsolódással is tudják ötvözni.

Ezen egyedülálló tulajdonságaik és eredményességük miatt a macskakultúra igen hasznos lehet, kivívja a macskatartók megértését, elfogadják függetlenségüket, kihasználják a macskák erősségeit, de nem várnak el tőlük különösebbet, mint ami természetes érdeklődésükből is adódik. A macskák is jobban viselik magukat, ha jóltartásuk túllép a mindennapos rutin szintjén, elviselik az ütést is, de csak ha nem túl nagy és nem túl sok. Csöndben szenvednek, ha nincsenek jól, és nem a figyelem vagy élelem elnyerése érdekében. Jelzik, ha kell nekik valami. Sok különleges dolguk van, amely bajba sodorhatja őket, de sokkal több a jó tulajdonságuk, mint a rossz. Megteszik, amit tenniük kell, de nem többet annál. Ha pedig jobb élelemforrásra vagy megfelelőbb törődésre lennek, nem haboznak: odébbállnak.

Egy állati kultúra sem több esetünkben, mint egy emberek alkotta szervezet tökéletlen képmása. Sokkal többet lehetne róluk szólni, mint amennyit én felvázoltam, de az említettek közül messze a macskakultúra tűnik a legmegfelelőbbnek. Talán cinikusan hangozik, de valójában sokkal ésszerűbb az embereket független, saját érdeklődési körrel rendelkező lényként kezelni, mint olyan altruista teremtményekként, akik csak a szervezet érdekeinek leginkább megfelelő dolgokat szeretnék tenni, még ha abból semmi előnyük nincs is. A macskakultúrát egyáltalán nem könnyű menedzselni. Ha pedig a menedzselés mégis könnyűnek tűnik, akkor annak szinte mindig az az oka, hogy inkább tehenekről vagy birkákról, kutyákról van szó, melyek alkalmatlanok a kezdeményezéshez. A macskák és tehenek esetében egyaránt produktivitáscsökkentő a túlmenedzselés, túlszabályozás, s nemcsak azért, mert nem tevékeny, hanem mert stagnálás vagy visszaesés az eredője. A macskák általában tudják, hogy mi jó nekik – éppen úgy, mint az emberek.

Line, Maurice B.

(Fordította: Mikulás Gábor)

(Forrás: Types of organisational culture. In: Library Management 20 [1999] 2 p. 73–75.)